

CSUKOVITS ENIKŐ

Bűn és büntetés a középkori városi gyakorlatban

A selmecbányai 14–15. századi városkönyv bűnesetei

A történettudomány középkorképe az elmúlt évtizedekben gyökeres változásokon esett át, a közvéleményben azonban makacsul tartja magát a régi sztereotípiák többsége. A hagyományos „sötét középkor”-felfogáshoz elválaszthatatlanul hozzátartozik a korszak kegyetlenségének a hiedelme. Az emberek életét fenyegető számtalan veszélyforrás közt – e felfogás szerint – kiemelt helyen szerepeltek a legkisebb bűnért is keményen lesújtó igazságszolgáltatás intézményei. Történelmi regények, kalandfilmek és pannotikumok biztosítják, hogy korunk embere borzongva gondoljon arra az időszakra, amikor mindennapos használati eszköz volt a máglya és a hóhérpallos, a kerék és az akasztófa. Ez a kép persze több pusztá látomásnál, nem csupán a regényírók, forgatókönyvszerzők fantáziájának a terméke; elterjesztője nem volt más, mint a 19. században meginduló történetkutatás. A történészek, akik a korszak forrásainak feldolgozását főként a krónikákkal és a törvényekkel kezdték, a krónikákban élénk színekkel ecsetelt híres kivégzések hatása alatt, a törvények szövegét pedig szó szerint értelmezve vonták le és írták meg következtetéseiket. Ezekben fel sem merült, hogy a középkori ember esetleg más viszonyban állhatott a törvényekkel, mint a forrást saját korának joggyakorlata alapján értelmező történész. A polgári jogállamban élő, törvénytisztelő ember szemüvegén keresztül nézve a középkori törvények véres szigora a kor mindennapi gyakorlatává lényegült, sötét keretbe foglalva az egész korszakot.

E mindennapok egyéb forrásai azonban jóval árnyaltabb képet rajzolnak. Bűnökben, főként erőszakos cselekedetekben láthatólag valóban nem volt hiány. A krónikákból megismert, országos, olykor nemzetközi vihart kavart gyilkosságok, leszámolások mellett az oklevelekben százzámra sorakoznak a különféle bűnügyek, a hatalmaskodások és más véres konfliktusok. Az ügyekről épp annak köszönhetően szerünk tudomást, mert a sértett fél vagy családja a történetek után bíróságához fordult, várakozásunkkal ellentétben azonban az eljárás végén alig-alig bukkanunk ítéletre, különösen végrehajtott ítéletre. Még a legsúlyosabb vétek – például a gyilkosság – esetében is azt tapasztaljuk, hogy függetlenül az elkövető vagy az áldozat társadalmi helyzetétől, az illetékes bírói fórumtól, az ügyek rendre megegyezéssel végződtek. A történész munkája során az ítélettől megszabaduló rajtakapott tolvajt, gyilkost éppúgy talál, mint kegyelmet kapott

házasságtörőt. Úgy tűnik, a törvények véres szigora elsősorban az elrettentést szolgálta – az igazságszolgáltatás keze valójában sokkal ritkábban sújtott le, mint ahányszor erre a jog szerint lehetősége volt.¹

„Úgy tűnik” – fogalmaztam, és nem véletlenül. A 19. századi első feldolgozások óta hosszú idő telt el, de a törvények betűjét mindmáig sokkal jobban ismerjük, mint az igazságszolgáltatás működésének mechanizmusait. Noha a középkorban nem létezett külön büntető törvénykönyv, és a történések, jogtörténések sem gyűjtötték össze az ilyen tárgyú törvénycikkeket, szövegük különböző kiadásokban többé-kevésbé hozzáférhető. Magyarországon a különböző bűnök fajtáiról, büntetéséről már I. István törvényeiben találhatunk rendelkezéseket. A 11. századtól kezdve az országos, a 13–14. századtól kezdve a helyi, elsősorban városi jog rendre rögzítette az egyes bűnök elkövetőivel szemben alkalmazandó büntetéseket.² Szokásjogi ismereteink már hézagosabbak – hiába állította össze a 16. század elején Werbőczy István szokásjogi gyűjteményét, a *Hármaskönyvet*, művéből sok olyan szokás hiányzik, amelyekre az oklevelés

-
- 1 1366-ban Selmechbányán egy férfit kivégeztek emberölésért. Az esetet ismertető Demkó Kálmán a következőképpen kommentálta a történetet: „Az általam talált 15 emberölési és gyilkossági eset közt ez az egyedüli, melyet ottan halállal büntettek a XIV-ik és XV-ik században.” *Demkó Kálmán: A felső-magyarországi városok életéről a XV–XVII. században.* Bp. 1890. 146–147.; A Sopron forrásaiban fennmaradt házasságtörési esetek között egy olyan található, ahol a hűtlen asszonyt lefejezték, társa azonban kegyelmet kapott. A többi házasságtörő mentesült a halálos ítélettől. *Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete.* Sopron, 1939. 315–317.; Hogy a végrehajtott halálos ítélet mennyire ritkaságszámba ment, jól jelzi egy Jagelló-kori ügy: 1515-ben országos botrány kerekedett abból, hogy az Eperjesen több napon át randalírozó András brassói deákot a város békesértésért halálra ítélte és kivégeztette. *Iványi Béla: András brassai deák lefejeztetése Eperjesen 1515-ben.* In: *Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére.* Bp. 1912. 163–170.
  - 2 Elsősorban *Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* Bp. 1904.; *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457.* Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.); *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490.* Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Bp. 1989. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 19.); *Király János: Pozsony város joga a középkorban.* Bp. 1894.; *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn.* Herausgegeben von Karl Mollay. Bp. 1959., magyar fordítása, a jogkönyv részletes ismertetésével, értékelésével: Buda város jogkönyve. Közreadja: Blazovich László–Schmidt József. Szeged, 2001. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.), legrészletesebb feldolgozása: *Davori Relković Neda: Buda város jogkönyve.* (Ofner Stadtrecht) Bp. 1905.; Újlak város jogkönyve 1525-ből: Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon. Fordította és a kísérő szövegeket írta Hegedüs Antal. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. 93–179.; *Ipo Tapani Piirainen: Das Stadtrechtbuch von Sillein. Einleitung, Edition und Glossar.* Berlin–New York, 1972. (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der Germanischen Völker. N. F. 46.); *Štefánia Mertanová: Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku.* (15–17. stor.) Bratislava, 1985.

forrásokban többször is hivatkoztak –, a legfontosabb rendelkezések azonban itt is régóta közismertek.³ Sokkal nehezebb pontos ismeretekre szert tenni akkor, ha a törvények gyakorlati alkalmazását kívánjuk megismerni. Egy-egy bírói fórum működésének vizsgálatával ugyan több kutató is foglalkozott, ezeknek a munkáknak a szerzői azonban általában magára az intézményre, nem pedig az elé került ügyekre koncentráltak.⁴

A középkori jog emlékeiből azt már meglehetősen pontossággal tudjuk, mit tekintettek bűnnek ebben az időben. Kérdéses, hogy a fennmaradt források alapján mennyire állapítható vagy becsülhető meg, milyen arányú lehetett ezeknek a bűnöknek a felbukkanása?⁵ Vajon tényleg olyan magas lehetett a középkorban az elkövetett bűnök száma, mint ahogy azt a megőrződött ilyen tárgyú oklevelés anyag sugallja? A másik felmerülő alapkérdés a jog előírásai és az oklevelés forrásokból kiolvasható tényleges gyakorlat közti ellentmondásból fakad: vajon mennyire lehetett kibújni a törvény hatálya alól? Ha a bűnösök jelentős számban mentesültek a büntetéstől, vajon a kilátásba helyezett súlyos megtorlás milyen hatékonysággal tartotta vissza a potenciális elkövetőt attól, hogy a bűn útjára lépjen? És ha mégis elkövette tettét, mi volt végül az elnyert büntetés? Mennyire volt veszélyes megkockáztatni a lopást, egy fegyveres leszámolást vagy épp egy házasságtörést?

A középkori bűnök és büntetések útvesztőjében akkor tudunk a legbiztonságosabban eligazodni, ha a legkülönbözőbb műfajú forrásokat vetjük össze, és elsősorban olyan adatokat igyekszünk feltárni, feldolgozni, amelyek a tényleges bírói gyakorlatot rögzítették. A Magyar Királyság valamennyi bírói fórumának ilyen irányú vizsgálatát persze aligha lehet sikeresen elvégezni, egy-egy jól kiválasztott bírói fórum gyakorlatának feltárása érdekében indított mélyfúrás eredményeként azonban szerencsés esetben olyan képet nyerhetünk, amely általánosabb következtetések levonására is módot ad. Egy ilyen „mélyfúrás” elvégzéséhez több szempontból is a városok tűnnek a legalkalmasabb helyszínek: egyértelmű a bíróság hatásköre, területi illetékessége, ráadásul a forrásanyag összegyűjtése sem igényel hosszú kutatómunkát. Szerencsés esetben a város fennmaradt kötetében, az úgynevezett városkönyvekben egy helyen megtalálhatjuk az érdeklődésünkre számot tartó információkat.

3 Werbőczy István Hármaskönyve. Magyar Törvénytár. Bp. 1897.; a hiányokra lásd pl. *Tringli István*: Két szokásjogi norma a közgyűlések működéséről. *Történelmi Szemle* 39(1997) 387–400.

4 Például *Bertényi Iván*: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp. 1976.; *Gábor Gyula*: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Bp. 1908.; *ifjabb Szentpétery Imre*: A tárnoki ítélőszék kialakulása. *Századok* 68(1934) 510–590.; A bíraskodás különböző fórumainak működésére mindmáig alapvető *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Bp. 1899.

5 A „bűnözési statisztika” készítésének nehézségeire lásd *Tringli István*: Jagelló-kori levelesítő jegyzék Zalából. *Levéltári Közlemények* 69(1998) 3–31., elsősorban 17.

Magyarországon a 14. századtól kezdve ismerünk példákat arra, hogy a polgárokat érintő legfontosabb kérdések rögzítésére városkönyvet vezettek. E kötetek lapjain váltakozva követték egymást a tulajdonviszonyok változására, a közigazgatás működésére vagy az adófizetésre vonatkozó feljegyzések, köztük szép számban olvashatunk bírósági beírásokat is. A városok többségében még a késő középkorban is csupán egy, vegyes tartalmú könyvet vezettek, a legjelentősebb városokban azonban a 15. század folyamán a főbb funkciók különváltak: Pozsonyban például előbb a végrendeletek, majd a bírósági idézések számára nyitottak külön kötetet.⁶ Az elsősorban a felvidéki városok levéltáiraiban fennmaradt városkönyveket eddig főleg a gazdaságtörténet kutatói hasznosították, noha a lapokon százzszámra sorakozó bejegyzések a városok egykori lakosairól számos egyéb, izgalmas információt közvetítenek: segítségükkel a középkori polgár családai viszonyai, anyagi kultúrája éppúgy megismerhető, mint vallási szokásai vagy a törvényhez való hozzáállása.⁷

E városkönyvek közül az egyik legkorábbi, Selmecbánya 1364–1426 között vezetett kötete a bírósági bejegyzések nagy számával tűnik ki: a bő hatvan év alatt több mint 200 ilyen tárgyú beírás került a nem túl vastag kötet lapjaira. Selmecbánya ráadásul azon városok közé tartozik, amelyeknek fennmaradt a középkorban használt jogkönyve is. A két értékes forrás együtt szinte tálcán kínálja a lehetőséget: a jogkönyv előírásait és a városkönyvből kiolvasható gyakorlatot összevetve – legalábbis egy város példáján – megkísérrelhetünk választ adni felmerült kérdéseinkre.

6 Vegyes tartalmú városkönyv például Kassa: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 271720–721, Besztercebánya: DF 273045, 275662. A kötetek némelyike feltűnően díszes: Selmecbánya 1432-ben megkezdett vörös bőrkötéses, oroszlánfejű ezüstveretekkel díszített városkönyvét például magas művészi színvonalú, egész oldalas kánonképpel illuminálták. Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp. 1986. 96. tétel. Körmöcbánya 1426-tól vezetett városkönyvének illusztrációit ugyancsak számon tartja a művészettörténeti szakirodalom: legújabbban: Gotika. Dejiny Slovenského výtvarného umenia. Szerk. Dušan Buran. Bratislava, 2003. 785–786., 6.1.15. tétel. Pozsony kötetei közül az 1427-ben megnyitott Protocollum Testamentorum mindmáig kiadatlan (Archív mesta Bratislavy [AMB] I. B 4n–1, fényképmásolata: DF 277056), a vegyes tartalmú Protocollum Actionale (AMB 2a–1, DF 286772) kiadása Arne Ziegler: Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Pressburg aus den Jahren 1402–1506. Bratislava, 1999. A legtöbb középkori városkönyv a Felvidéken maradt fenn. A kérdéshez lásd *Darina Lehotská*: K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku. *Historické Štúdie* 5(1959) 325–347.

7 A városi könyvek ilyen irányú hasznosítására lásd pl. *Szende Katalin*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp. 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32.); *Csukovits Enikő–Majorossy Judit*: Pozsonyi peregrínusok. Végrendeleti zárandoklatok a középkori magyar városi gyakorlatban. In: Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Neumann Tibor. H. n. 2004. (Analecta Mediaevalia 2.) 29–69.

A selmeci jog

Selmecbánya a 14. században egyike volt a Magyar Királyság legjelentősebb városainak. Az először a 13. század első felében – előtag nélkül – említett „Bánya” már a tatárjárás előtt kiváltságlevéllel rendelkező város volt.⁸ A várossá válás folyamatának első ismert emléke IV. Béla 1238-ra datált privilégiuma, amelyben megállapította a selmecbányai bányászok és a magyarországi többi bányász szabadságait.⁹ A selmeci kiváltságok értékét jelzi, hogy hamarosan más városok is igyekeztek őket megszerezni. 1255-ben IV. Béla a Lipcse melletti Besztercebánya (*nova villa Bystrice prope Lypcham*) hospeseinek adományozta Selmecbánya adófizetési szabadságát, 1263-ban a lipcsei hospeseknek a selmeci és korponai plébániák tizedfizetési kiváltságát, 1265-ben a hibbeieknek a korponaiak és a selmeciek bíraskodási kiváltságát.¹⁰ A selmeci szabadságjogok a későbbiekben sem veszítettek értékükből: 1327-ben például I. Károly jutalmazta hűséges szomolnokai vendégtelepeseit a *Sebnuchbanya*-i hospesek által élvezett valamennyi szabadsággal.¹¹ E szabadságok értékének fokmérője, hogy a korszakban Fehérvár mellett csupán három város kiváltságait és jogait említik meg forrásaink: Budáét, Korponáét és Selmecét.¹²

8 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. (= ÁMTF) Bp. 1987. III. 243–247.

9 Lubomír Juck: Vysady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350). Bratislava, 1984. 2.; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Slovensky diplomatár. (= CDSI.) Szerk. Richard Marsina. Bratislavae, 1987. II. 31. sz.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. (= RA) I–II. 1–4. Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp. 1923–1987. 1678.

10 1255: „insuper concedimus prenominitis hospitibus nostris de Bystrice, quod ea gaudeant libertate super tributo, qua hosp[ites] nostri de Schebnyzbana g[r]atulantur...” – CDSI. II. 491.; *L. Juck* i. m.: 25.; RA 1059.; 1263. ápr. 5.: IV. Béla a lipcsei hospeseknek „...concessimus, ut ecclesia eorum parochialis ab omni decimacione sit excepta penitus et exempta et fruatur liberis decimis, secundum quod fruuntur ecclesie parochiales Corponensis et Banensis”. – *L. Juck*: i. m. 29.; RA 1344.; 1[26]3. ápr. 9. : Fülöp esztergomi érsek ad petitionem domini Bele regis Hungarie Lipcsének (populis ad ipsam villam...) „ut eadem ecclesia parochialis liberis decimis perfruatur prout ecclesie de Corpona et Sebnuchbana” – *L. Juck*: i. m. 30.; 1265. júl. 21.: IV. Béla a hibbei hospeseknek „...Volumus eciam, quod nec comes de Liptou, nec alter aliquis, super eos descendendi vel iudicandi habeat potestatem, sed solummodo ad nos sive ad regiam maiestatem pertinebunt, sicut hospites nostri de Corpona et de Bana.” – *L. Juck*: i. m. 33.; RA 1449.; A korábban hamisnak tartott hibbei és lipcsei oklevelek hitelességéhez lásd *Iványi Béla*: Németlipcse város levéltárából. Századok 43(1909) 860–862. Húščava szerint az 1263-i lipcsei és 1265-i hibbei oklevelek – a megtalált eredetiek alapján – felmenthetők a hamisítás gyanúja alól. *Alexander Húščava*: Ján literát a lipcovské falzá. Bratislava, 1939. 121., 140.

11 1327. máj. 21., I. Károly a szomolnokai hospeseknek: „omnibus et singulis libertatibus seu libertatum prerogativis, quibus fideles hospites nostri de Sebnuchbanya suffulti potiuntur atque gaudent...” – Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (= DL) 2417; *L. Juck*: i. m. 130.; Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia (= AOkI.). I–XXIV. Bp.–Szeged, 1990–2003. XI. 227.

12 Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilégiumok. In: *Uő*: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp. 1981. 290.

A Hont megye északi részén, hegyek karéjában megbúvó város értékes kiváltságait elsősorban annak köszönhetjük, hogy itt volt az ország első és legfontosabb nemesfémbányája. IV. Béla, amikor az 1230-as évek második felében kiváltságaival megvetette a város jogi alapjait, egyúttal a korszerű bányaművelést is meghonosította királyságában. Az alpesi nemesfémbányászat városaiban már hatékonyan működő bányaszövetkezet Magyarországon feltehetőleg Selmeceen bukkant fel elsőként – *societas in Scebnizbana* néven.¹³ A külföldi városokból érkezett telepéseknek, a fejlett bányaművelésnek és a királyi kiváltságoknak köszönhetően Selmecebánya gyorsan városias külsőt öltött. Német hospesei először a hegyen, az Óvár környékén telepedtek le, a város csak a tatárjárás után, a 13. század második, a 14. század első felében kezdett a mélyebben fekvő völgy felé terjeszkedni. A völgyben fekvő városrészben a sajátos terepadottságok miatt nem jöhetett létre a telepített bányavárosokra jellemző szabályos térszerkezet, a gyűrűstéri polgárok, az úgynevezett Ringbürgerek házai azonban Selmeceen is a város központjában épültek fel.¹⁴ Selmecebánya korai városiasodottságát mutatja, hogy már a 13. században, 1275-ben megtelepedtek itt a domonkosok, így Selmecebánya olyan városokat utasított e téren maga mögé, mint például a rendet a 14. század első felében falai közé fogadó Brassó, Kolozsvár vagy Kassa.¹⁵ Az 1240-től dokumentálható selmeci plébánia országos presztízsét pedig az jelzi, hogy plébánosa autentikus pecséttel rendelkezett.¹⁶ Ezek után már egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy az országról 1308-ban leírást készítő névtelen utazó is felsorolta a legfőbb városok közt, olyan társaságban, mint Buda, Nagyszombat, Pozsony, valamint a jelentősebb püspöki székvárosok.¹⁷

13 „ahol a meghatározott üzletrésszel rendelkező tőkés »társak« (socii vagy werchi, azaz Gewerke) a királyi hatalommal már csak az urbura révén voltak kapcsolatban, a kisegítő munkafajtákat pedig bérmunkások (operarii) végezték” – *Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok*. Bp. 1993. (História Könyvtár. Monográfiák 1.) 227–228.

14 Lásd Almási Tibor–Wehli Tünde szócikkét. Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). (= KMTL). Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 598.; Selmecebánya 14. századi térképét lásd ÁMTF III. 246.; a késő középkori Selmeceen elsősorban *Poszler Györgyi: Selmecebánya és a Mária-templom főoltára*. In: „Magnificat anima mea Dominum”. M S mester vizitációképe és egykori selmecebányai főoltára. Szerk. Mikó Árpád. Bp. 1997. 123–130.

15 *Harsányi András: A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen, 1938. 80–82.; *Zágorhidi Czigány Balázs: A Domonkos Rend konventjei a XIII. századi Magyarországon*. Tanítvány 7(2001) 2. 81–95.; Brassó (1323): ÁMTF I. 827–828., Kolozsvár (1328): KMTL 365, Benkő Elek szócikke, Kassa (1303): ÁMTF I. 103., 106.; a városi kolostorok jelentőségére *Fügedi Erik: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon*. In: *Uő: Kolduló barátok* i. m. 57–88.

16 „...littere plebanorum sollempnium, sicut Budensium et Tirna et Sebnech et similium, quorum sigilla sunt nota, faciunt fidem in foro ecclesiastico et seculari...” – *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Vatikáni magyar okirattár. 1/2. Bp. 2002. 239.; az 1309-ben, egy szentszéki vizsgálat során készült forrás értelmezéséhez *Csukovits Enikő: Egyházi és világi oklevelek hitelessége a szentszéki bíróságok előtt*. (Egy vizsgálat tanulságai.) In: *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, 1996. 126–134.

17 *Descriptio Europae Orientalis*. Latin szövege kiadva *Olgyerd Górká: Anonymi Descriptio Europae Orientalis*. Cracoviae, 1916. 43–55., magyar fordítása: Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó Gyula–Makk Ferenc. Bp. 1988. 72–76.

A selmeci ezüst nem csupán királyi kiváltságokat fialt. Feltehetőleg a bányák miatt jutott Selmec elsőik közt az országban saját, 40 paragrafusból álló város- és 19 paragrafusnyi bányajoghoz is. A selmeci jog a morvaországi Iglau város- és bányaprivilégiuma alapján készült, amelynek legrégebb feljegyzése 1249-es dátumot visel, diplomatikai következtetések alapján azonban a kutatás keletkezését inkább az 1280-as évekre teszi.¹⁸ A selmeci szövegvariáció feltételezhetően a 13. század végén – 14. század első felében írásba foglalt latin nyelvű szöveg német fordítása.¹⁹ A feltételezést – noha a szöveg legkorábbi német nyelvű kézírata csupán Selmecbánya későbbi, 1432–1507 között vezetett bírósági jegyzőkönyvében, 1466-os bejegyzésben maradt fenn – több érv is alátámasztja. Emellett szól elsősorban a bányaművelés jogigénye: a 13. század első felében meginduló bányászat feltétlen szabályozást igényelt, amely nélkül semmiképpen nem működhetett hosszú ideig.²⁰ A selmeci jog viszonylag korai használatát igazolja, hogy a város jogával a 14. században már más városok – így például Libetbánya és Bakabánya – is éltek.²¹ A korszak másik jelentős, saját jogot használó városa, Korpona példáján Fügedi Erik arra a következtetésre jutott, hogy az 1340 és 1370 közötti időszakról kezdve a városi fejlődés útjára lépő telepek

18 Lásd *I. Hlaváček*: Iglau. Lexikon des Mittelalters (= LexMA). I–X. Artemis Verlag, München–Zürich, 1980–1999.

19 A szöveg kézíratai közül a középkoriakat lásd 1. Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Osztály, 61. 54. C. (1466); 2. Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Osztály, 61. 53. C. (1513 e.); 3. Štátny Okresny Archív (= ŠOKA) Žiar nad Hronom, Kremnica, Fond Magistrát mesta Banskej Štiavnice, inv. číslo 813. (1513); 4. ŠOKA Banská Bystrica, inv. číslo 5. (1503); 5. ŠOKA Žiar nad Hronom, Kremnica, Fond Magistrát mesta Banskej Štiavnice, inv. číslo 1070 (1513); Kiadásai: *Th. Wagner*: Corpus iuris metallici recentissimi et antiquioris. Sammlung der neuesten und älteren Bergesetze. Leipzig, 1791, 163. skk.; *Gustav Wenzel*: Jahrbücher der Litteratur. Wien, 1843. Anzeigebblatt 1. skk.; *Johannes Kachelmann*: Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. (= Bergstädte) Schemnitz, 1855, Bd 2. 177. skk.; *Wenzel Gusztáv*: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. (= ÁÚO) Pest, 1862. III. 206. skk.; *Ippo Tapani Piirainen*: Das Stadt- und Bergrecht von Banská Štiavnica/Schemnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei. Oulu, 1986. Kritikájára, értelmezésére lásd *Wenzel Gusztáv*: A magyar bányajog rendszere. Pest, 1872. 30–34.; *Wenzel Gusztáv*: Magyarország városai és bányajoga a múltban és jelenben. Bp. 1877. 43–46.; *Wenzel Gusztáv*: Magyarország bányászatának kritikai története. Bp. 1880. 33–39. 267. skk.; *Demkó K.*: i. m. 7. 11–15.; *V. Bolerázsky*: K problému proveniencie banskoštiavnického mestského a banského práva. Rozprawy národního technického muzea v Praze 48(1971); *I. T. Piirainen*: Das Stadt- und Bergrecht von Banská Štiavnica i. m. 13–25.

20 Selmec mintavárosában, Iglauban az érceléreket 1240 körül fedezték fel, a várost ugyanebben az évtizedben alapították, ahol hamarosan megtelepedtek a domonkosok is. A város- és bányajogot az ezüst felfedezésével közel egy időben jegyezték le, de ha az ezt tartalmazó oklevelet valójában az 1280-as években készítették, és úgy datálták vissza 1249-re, ez esetben is valószínűsíthető egy mindenki által elfogadott bányajog használata már a város alapítása körüli időszakban. Az iglauri példa azt mutatja, hogy a bányakincs felfedezése, a város alapítása, a város- és bányajog összeállítása közel egy időben történt. II. Vencel uralkodása alatt Csehországban a bányajog fejlődése már odáig jutott, hogy egy átfogó, országos bányajog megteremtésével is megpróbálkoztak. Ez volt a kuttenergi bányajog. Lásd *H. W. Strätz*: Kuttenerger Bergordnung. In: LexMA.

21 *Wenzel G.*: Magyarország városai és bányajoga i. m. 46.

már nemcsak valamely régebbi város kiváltságát kérték, hanem ezzel egy időben az adott város jogát is átvették.²² Ennek a városjognak pedig – mint azt a Trencsén megyei Zsolna szemléletes példája igazolja – a 14. század második felében pedig már feltétlenül hazai jognak kellett lennie. Zsolna, amely alapításakor Teschen jogát kapta, s ügyeit is oda fellebbezte, a 14. század folyamán Trencsén, Turóc és Nyitra megyékben több mezőváros és soltészfalu anyavárosává vált. 1369-ben azonban Nagy Lajos király kifejezte azt a kívánságát, hogy a zsolnaiak idehaza, vagyis „országában, ahol nagy bőségben találhatók törvények, keressenek maguknak törvényes jogot”. A királyi elvárásnak megfelelni kívánó városka hamarosan a korponai jog mellett döntött: 1378-ban – vélhetőleg felkérésre – Korpona lemásoltatta saját jogkönyvét, és megküldte Zsolnának.²³ A selmeci jogot használó városok, a zsolnai jogváltás egyaránt azt a feltételezést támasztják alá, hogy Selmecebánya a 14. század második felére már birtokában volt a városjogának.

A városkönyv bejegyzései

Selmecebánya legkorábbi fennmaradt városkönyvét ma is a város levéltárában őrzik. A nagyméretű, befűzött bőrszíjakkal záródó, bőrkötéses városi kötetet az 1364–1426 közötti években vezették, 79 számozott oldalán főként a számadásokat és – az érdeklődésünkre számot tartó – bírósági végzéseket rögzítették latin, illetve német nyelven.²⁴ A kötetből elsőként, az 1800-as évek közepén a magyarországi bányavárosok monográfusa, Kachelmann János közölt bűnügyekre vonatkozó adatokat (is), a további irodalom pedig érthetetlen módon beérte az általa ismertetett esetekkel.²⁵ A városkönyvben található számadásokat ugyan még kiadta Fejérpataky László, a gazdag peres anyagra azonban már csak rövid utalást tett.²⁶ A selmeci kötet, amely a Magyar Országos Levéltárból került vissza szülővárosába, a lapjain található számtalan információ ellenére több mint egy

22 Fügedi E.: Középkori magyar városprivilegiumok. In: *Uő: Kolduló barátok* i. m. 292. Az anyaváros kialakult formájával a Nyugat-Dunántúlon jóval korábban is találkozhatunk: I. Károly 1328-ban megerősítette Kőszeg korábbi, a Kőszegiektől kapott kiváltságait. A soproni polgárokat megillető jogokkal felruházott Kőszeg pereinek az anyaváros, Sopron volt a fellebbviteli fóruma: DL 3654, AOkl. XII. 304.

23 Fügedi E.: Középkori magyar városprivilegiumok. In: *Uő: Kolduló barátok* i. m. 294.

24 A Magyar Országos Levéltár által visszaadott városkönyvet a Selmecebányai Városi Levéltár őrzi külön jelzet nélkül, fényképmásolata: DF 235721, a továbbiakban selmeci városkönyv (= SVK). A 32. oldal alján 1359-es dátumú beírást is találunk, a kötet kezdő dátuma azonban 1364.

25 J. Kachelmann: Bergstädte i. m. Idézi pl. *Ipolyi Arnold: Besztercebánya városa műveltség-történeti vázlata. Századok* 8(1874) 622–624.; *Demkó K.:* i. m. 7. 11–15.

26 Az általa kiadott számadásszövegek előtti rövid ismertetőjében Fejérpataky a következőket írta: „Ítéleteken, jogi cselekvényeken kívül... sok számadást, adólajstromot, kiadási jegyzéket tartalmaz... A jelen gyűjteménybe nem vágó dolgok, bármennyi érdekeset tartalmazzanak is, elhagytattak.” – *Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei.* Bp. 1885. 1.

évszázada alussa Csipkerózsika-álmát, pedig a középkori Magyar Királyság egyik legkorábbi városkönyve mindenképpen érdemes lenne arra, hogy szövege a nemzetközi várostörténeti kutatás számára is hozzáférhetővé váljon.

Az első oldalak alapján arra következtethetünk, hogy a könyvet hagyományos számadáskönyvként kezdték vezetni. 1364-től évről évre rögzítették a város adózó polgárainak befizetéseit, és az így befolyó végösszeget.²⁷ Ebben az évben például több mint 150 adófizető összesen 483 forintot adott össze, a következő évben több mint 160 befizetőtől valamivel kevesebb, 451 forint gyűlt össze. Az éves adólisták között egyéb bejegyzések sorjáznak, de ezek is főként számadások, illetve a polgárok egymás közti jogi, pénzügyi stb. tranzakciói. Több esetben szerepel például a város különböző polgárainak visegrádi utazásra – vagyis a királyi udvar felkeresésére – adott kisebb-nagyobb összeg.²⁸ A város hatósága elé kerülő bűnesetekre utaló, illetve azokat rögzítő bejegyzések a kötet elején az adófizetési listák közti szabad helyekre kerültek. Az 1380-as évek után az adófizetésre utaló feljegyzéseket már nem ebben a kötetben vezették, a lapokon uralkodóvá váltak a bírósági bejegyzések. Az egyes tételek sajnos nem kronológiai sorrendben követik egymást, az 1360-as, 1370-es évek bűnügyeinek többsége a kötet hátsó lapjaira került. Ha a lapok sorrendje időközben – újrakötéskor, restauráláskor – jelentősen nem változott, s az oldalszámok valóban az eredeti rendet követik, feltételezhető, hogy a város írnokai a kötet elejére elsősorban a számadáskönyvbe kíváncszó, a végére pedig a bírósági bejegyzéseket kezdték vezetni. Az 1380-as évektől megszűnt a könyv kétirányú vezetése, a szigorú kronológia azonban többször is megszakad. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a nyelvhasználat – ha nem is maradéktalanul – köthető a kronológiához: amíg a korábbi bejegyzések főként latin nyelven kerültek a kötetbe, az 1400-as évek bejegyzéseinek többségét már németül jegyezték fel.

A városkönyv bírósági tárgyú bejegyzései a *proscriptio*, azaz a levelesítés tényét rögzítették. A kötetbe bejegyezték a bűnöst és a büntényt „*Item proscriptus est XY pro...*” formulával, azaz közhírré tették az elkövető személyét és azt a cselekményt, amellyel kiérdemelte, hogy nyilvános gonosztevőnek tekintsék. Az ily módon közismertté, *publicussá* tett bűnelkövetőt tettéért bárki elfoghatta, akár meg is ölhette – a levelesítés a körözés középkori, az önbíráskodás bizonyos formáit is legalizáló módja volt.²⁹ A selmeci kötetben a 23. oldalon olvashatjuk az első ilyen levelesítéseket.³⁰ A lap felső részére néhány 1375-ben készült rövid

27 Az első oldalon pl. „Nota quod anno domini m^o ccc lxxiii die sancti Johannis ante portam Latinam exactio posita est”. Az adólajstromok kiadását lásd *Fejérpataky L.*: i. m. 1–38.

28 Pl. a 3. oldalon: „Item Nicolao piscatori VI flor. Pro expensis versus castrum in Wissehigradum”; „Item Rolloni III^l flor. versus castrum in Wissehigradum”.

29 A levelesítésekről lásd elsősorban *Fehértói Katalin*: A leveles melléknév és a régi magyar bűnüldözés. *Magyar Nyelv* 77(1981) 440–449.; *Tringli I.*: Jagelló-kori i. m.

30 A 12. oldalon, 1367-ben írt bejegyzésekben már feltehetőleg szintén levelesítést foglaltak írásba, az olvashatatlanul foltos szövegből azonban csak a halál, gyilkosság, illetve vér szavak olvashatók ki.

bejegyzés került. Az itt felsorolt személyek valamennyien a várossal való szembehelyezkedésért kerültek a jegyzékbe.³¹ Ezután – némi sorköz kihagyásával – már az 1392-es proscibáltak következnek, egy csoportos leszámolás résztvevői. 1392. július végén, egy egyszerű hétfői napon többen megtámadták, és számos sebet ejtve meggyilkolták a város köztiszteletben álló esküdtjét, Ulsch Schusyrt, vagyis Ulsch susztert. Haláláért összesen öt embert levelesítettek. A főkolompós feltehetőleg az a Péter (*dictus purger*) lehetett, akinek nevét elsőként, kifejezetten gyilkosságért (*pro homicidio*) tüntették fel. A többiek már „csak” a láthatóan lincselés áldozatául esett városi esküdt halálához vezető vérontásért, sebesítésért, az akcióban való közreműködésért kerültek listára.³² A vizsályt, amelynek oka sajnos egyik beírásból sem derül ki, úgy tűnik, az utolsóként bejegyzett Jurge Savrussel robbantotta ki; érdekes módon csak az ő proscriptiója említi az a korántsem elhanyagolható körülményt, hogy a viharos konfliktusban még a bíró is megsebesült.³³ Annyi bizonyos, hogy a meggyilkolt esküdt a város egyik legnagyobb adófizetője és egyben befolyásos személyisége volt: a kötetben számos helyen olvashatjuk a nevét, az adófizetési lajstromoknak is mindig az élén, kifejezetten magas összeggel szerepelt.³⁴ Nem valószínű, hogy egyszerű utcai vagy kocsmái összezördülésben vesztette életét – hihetőbbnek tűnik, hogy valamilyen városi hatalmi konfliktus torkollott végül gyilkosságba.

A kötetben sorjázó bűnesetek többségét sajnos lakonikus tömörséggel, csak a lényegre koncentrálva jegyezték fel. 1383-ben például Maurer Mátyást azért levelesítették, mert „megölt egy embert”, Turk Andrást pedig azért, mert kivont karddal állt ellen a bíróságnak.³⁵ Van olyan gyilkosság, ahol az elkövető és az áldozat személyén túl még a bűntény helyszínét is megtudhatjuk. A városi szolga – pedellus – szobája volt a színhelye például egy 1370-es években történt gyilkosságnak.³⁶ Vargák egymás közti, de persze nem feltétlenül szakmai vitája torkolt abba konfliktusba, amelynek során az 1390-es években egy Feyol nevezetű suszter megölte Péter vargát, egy harmadik céhbeli, Schram varga háza előtt.³⁷ A számos emberölés mindamelllett nem tette érzéketlenné a város tanácsát, gyil-

31 „XY est proscriptus quia opposuit se contra iura et consilium totius communitatis” – SVK, f. 23.

32 „pro uno vulnere mortíferos scilicet campyrwunde quod fecit in uno jurato”, „propter unam cruentationem...” stb. A levelesítéseket egymás alatt, kétszer is beírták. Jelzi a korszak városi írásbeliségének sajátos névhasználatát, hogy egyik nevet sem írták kétszer ugyanúgy.

33 „Item Jurge Favrussel proscriptus est um eyn urhabe in eodem lite quod unus juratus fuit interfectus et iudex fuit vulneratus”.

34 1379-ben például 3 és fél márkát fizetett, 1380-ban 3-at. SVK f. 31., 33., *Fejérpataky L.*: i. m. 23., 25. Az adójegyzékeken kívül is több helyen olvasható róla szóló bejegyzés: pl. (1378–79?) bíróként szerepel, mint „iudex Ulsch sutor” – 29.; 1379-ben római zarándoklatot kell teljesítenie – 30. A tény, hogy a személyét említő bejegyzések többsége a halálát rögzítő 23. oldali beírás után olvasható, jól mutatja a kötet kronológiai megbízhatatlanságát.

35 „Mathis Maurer proscriptus est quod interfecit unum hominem circa Jacusch groff”, „Andreas Turk proscriptus quod se opposuit iudicio evaginatis armis” – SVK, f. 37.

36 „Item Jakusch rognier proscriptus quod occidit Prolenil in stuba bedelli” – SVK, f. 67.

37 „Nota Feyol Schustir proscriptus est pro uno homicidio quod interfecit Petrum sutorem de Redisch ante domum Schram sutorem” – SVK, f. 64.

kosság és gyilkosság közt akadt olyan különbség, amely miatt egy-egy elkövető valamiért jobban kivívta a városvezetés haragját. Ilyen lehetett az a Morolt nevű személy, aki – ugyancsak a városi szolga házában – úgy tette el láb alól Schuler fia Henriket, hogy tettéért mint a „leghitványabb gyilkost” proscibálták.³⁸

Az erőszak nem minden esetben vezetett halálhoz, de ha kitudódott, feltétlenül maga után vonta az elkövető levelesítését. Fekete Miklóst, azaz Swartze Nykuscht fiával együtt írták a kötetbe azért az életveszélyes sebesítésért, amelynek áldozata egy Henzelmus nevű személy volt.³⁹ Jakusch mészáros nyíllal támadt áldozatára, Mátyás zsemlesütőre, egy másik tettes még meg is csonkította az erőszakos támadása útjába került Smelczer Bernátot.⁴⁰ Krummes Hechcel azért érdemelte ki a proscibálást, mert a bíró házában előhúzott késével meg akart ölni egy embert, és veszett indulatát még az az alig elhanyagolható körülmény sem fékezte, hogy támadásának a bíró és az esküdtek is szemtanúi voltak.⁴¹ Nykuscht és társát az 1370-es években azért levelesítették, mert erőszakoskodtak a király bányájában, a kötetben utánuk szereplő Cauroid Pált részben azért, mert gyalázta az egész városi tanácsot, másodsorban pedig azért, mert erőszakkal a békére – a király békéjére, mint a kötetben olvasható – tört.⁴² Az elkövetett bűnök közt, a számos véres konfliktus mellett néha azért találhatunk „békésebb”, tettelegesséig már nem fajuló becsületsértési ügyeket is; egy alkalommal pedig az asszony megverésével kiérdemelt levelesítésre bukkanunk.⁴³ A viszonylag kisszámú selmeci lopási ügy között olvashatunk teljesen mindennapos, magánházban titokban elkövetett tolvajlásról éppúgy, mint – az ország egyik legfontosabb bányavárosához méltó – érclopási akcióról.⁴⁴ Az elkövetett bűnök mennyisége alapján – legalábbis az 1370-es években – egy bizonyos Jakus lehetett a város békéjének az egyik komoly veszélyeztetője, akit ésszerű volt elkerülni. Őt ugyanis egyszerre proscibálták gyilkosságért, sebesítésért, hatalmaskodásért és tisztességtelenségért – bármit is jelentsen ez utóbbi.⁴⁵

38 „Item Morolt venit ad domum bedelli et in eadem malitiose et pessime interemit Henricum filium Schuler. Ideo nos comes, iudex et universi jurati eundem Marolt proscipsimus tamquam vilissimum homicidam” – SVK, f. 65.

39 „in causa letalis vulnerationis...” – SVK, f. 64.

40 „...temptavit Mathie pistoris cum sagitta sua” – SVK, f. 67.; „...proscriptus est propter Bernhardum Smelczer quam violenter aggrediens mutillavit” – SVK, f. 65.

41 „Item Krummes Hechcel proscriptus est quod extracto cultello in domo iudicis voluit occidere unum hominem, et hic fecit coram iudice et juratis.” – SVK, f. 68.

42 „...fecerunt violentiam in montanis domini regis...”, „Item Paulus Cauroid proscriptus est ea de causa quod vituperavit totum consilium, item secundo... cum omnibus suis sequatibus proscripti sunt ea de causa quod violenter ruperunt pacem domini regis...” – SVK, f. 71.

43 Becsületsértési esetek főként SVK, f. 58–61., pl. „hii schol man merchen, daz Peter Pek vorschreiben umme eyne smeliche sache, daz her dy erbe frawe dy altepertellyn mit suoden und smelichen reden” – SVK, f. 58.; asszony megverése SVK, f. 62.

44 „Item Paulus amicus Petri carnificis proscriptus est pro furtu quod clam viterit domum Endlini...”, „Nota Hinricus de Perbnaw proscriptus est pro furtu quod subtraxit metallum in montanis Smalczgrube...” – SVK, f. 54. Bűnüket ráadásul mindketten az ítélet előli szökéssel („evasit iudicium”) tetézték.

45 „pro morte maler et pro wulnere camper et pro una violentia et pro frivolentia” – SVK, f. 68.

A mai olvasó szemével nézve a kötet lapjain hihetetlenül nagy számban sorjáznak a levelesítések. Főként a kötet vége táján, a 65. oldaltól szinte minden lapon legalább egy tucat ilyen tárgyú bejegyzés található, az 1370-es években leírt 67. oldalon például több mint két tucat személyt levelesítettek erőszakos bűncselekményért. Selmecebánya a városkönyv keletkezésének idején jelentős város volt, de népes akkortájt sem lehetett, ezt a földrajzi adottságai sem tették lehetővé. Pontos népességadatokkal természetesen nem rendelkezünk, viszonyítási lehetőségekkel azonban igen, s ezek az összehasonlítások is a város alacsony népességszámára utalnak. 1332-ben a pápai tizedjegyzék szerint a selmecebányai – mint láttuk, országos jelentőségű – plébánia jövedelme 48 márka volt, ugyanakkor Kassáé ennek több mint a kétszerese, 110 márka. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Kassa lakossága hasonló arányban volt nagyobb, mint Selmecebányáé, a tizedből befolyó jövedelem közti különbség azonban jórészt arra utal, hogy több volt a tizedfizető, vagyis valamelyest mégiscsak jelzi a demográfiai eltéréseket.⁴⁶ Hozzávetőlegesen mutatja a város lakosságának nagyságát az adófizetők száma is: ez a szám Selmecen ezekben az évtizedekben átlagosan 150 fő körül járt. A város területén persze 150-nél több család élt, hiszen nem minden lakos tartozott az adófizető polgárok közé. Egy egykorú forrás, Sopron 1379-ben összeállított telekkönyve szerint a nyugat-magyarországi városban ekkor 195 ház állt, amelyben 341 családfő rendelkezett tulajdonnal. Az adatok alapján Házi Jenő Sopron 1379-es lakosságát 2000 főre becsülte – a hozzávetőleg 150 adózó polgárral rendelkező Selmecebányáé valószínűleg még ennél is kevesebb lehetett.⁴⁷

A nagyszámú büntettet tehát egy olyan városban követték el, ahol a lakosság nőikkel-gyerekekkel együtt sem érthette el a 2000 főt. Hogy közülük az 1360-as évektől kezdődő bő három emberöltőnyi idő alatt pontosan hányan követtek el bűncselekményt, annak pontos számbavétele nem is olyan könnyű, mint feltételeznénk. Az első nehézséget az áthúzások-törlések okozzák, amelyek miatt több olyan bejegyzés is van, amelyik nehezen, alig, vagy éppen semennyire sem olvasható.⁴⁸ A másik nehézség egyszerűen a kor mentalitásából fakad, amely nem könnyíti meg a bűncselekmények vagy bűnösök utólagos kategorizálását. Hiába azonos (vagy közel azonos) ugyanis a proscriptiók szóhasználata, ha nem következetes a levelesítés módja. A már részletesen ismertetett esküdtyil-

46 Selmecen a fizetett tized éves átlaga 288 garas, Kassán 552 garas volt. Az újonnan alapított Körömcébányáé 120 garas, a püspöki székváros Nagyváradé ugyanakkor 327 garas, Debrecené 144 garas volt. ÁMTF I. 55. 424. 589. III. 171. Az adatok értékeléséhez lásd Györfy György: A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér emlékkönyv. Szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc. Bp. 1984. 141–157.

47 Házi Jenő: Az 1379. évi soproni telekkönyv. Soproni Szemle 12(1958) 105–118.

48 A szövegek többsége szerencsére az áthúzások ellenére kiolvasható. Teljesen olvashatatlanra tett bejegyzések találhatók pl.: SVK, f. 74., 75., 76. Az áthúzások okára a későbbiekben még visszatérek.

kosság öt elkövetőjét például külön-külön proscibálták. Ugyanakkor egy hasonló ügy öt tettesét, akik 1373-ban fegyveres kézzel szintén egy esküdtet támadtak meg, egy bejegyzésben, azaz együttesen levelesítették.⁴⁹ A kötetben egyébként nem ritka a fentiekhez hasonló többszereplős összecsapás: a bejegyzések közt vissza-visszatérő módon olvashatunk olyan ügyekről, ahol valakinek a haláláért többek nevét is feljegyezték, kiét emberölésért, kiét sebesítésért, vérontásért.⁵⁰ Többségükben erőszakos bűncselekményekben vehettek részt azok is, akiket tettestársként, bűnrészesként levelesítettek, erről azonban a szövegek csak néha tájékoztatják az olvasót.⁵¹ Voltak a városnak olyan lakosai is, akik egyedül is több tétellel gazdagították a bűnözési statisztikát. Egy Cuncz nevű személy az 1370-es években egymás után három külön bejegyzésben szerepelt a kötetben: először gyilkosságért, azután sebesítésért, végül vérontásért proscibálták. A rövid bejegyzésekből még az sem derül ki, hogy a véres kezű Cuncz hány alkalommal használhatta fegyverét – bűnlajstoma egy, három vagy több akció eredményeként állt-e össze.⁵² Miután mind a bűnösöket, mind a bűneseteket meglehetősen problémás összeadni, végül a proscriptiókat számoltam össze: ha például egy-egy gyilkosságért vagy vérontásért külön-külön több elkövető is lajstromba került, mindannyiukat számba vettem. A városban elkövetett – és ismertté vált – büntettek száma így módon nem azonos a táblázatban összegzett levelesítések számával, az egyes bűnesetek egymáshoz viszonyított aránya azonban így is megállapítható. Bűncselekményre utaló adatokat azonban nem csak a proscriptio tényét rögzítő bejegyzésekben találhatunk. Egy, a kötet elején, a 10. oldalon olvasható lapalji szöveg szerint egy bizonyos Arnoldért, akinek Rómába kellett zárandokolnia, ketten is kezeskedtek.⁵³ A szöveg önmagában nehezen értelmezhető, a további hasonló, olykor részletesebb bejegyzésekből azonban egyértelműen kiderül: azokban az esetekben, ahol egy-egy zárandoklat elvégzését kezesek szavatolták, gyilkosság levelezkléséért kellett valamelyik kegyhelyet felkeresni, így módon – megfelelőképpen értelmezve – a kötet zárandokadatai is a város közismert bűnelkövetőinek a számát gyarapítják.⁵⁴

49 „...isti quinque proscripti veniebant suis armis et volebant interfecisse Paulum Jostet nostrum juratum” – SVK, f. 69.

50 Például SVK, f. 45., 67., 68.

51 „pro uno fulleyst”, „pro vollaist”, „pro vollaist et haymsuchen” – SVK, f. 73., 75. „pro vollaist in eodem occiso” – SVK, f. 76.

52 „Item Cuncz filius Pobroner proscriptus est pro homicidio quod fecit in Bartusch de Olmuncz. Item Cuncz Pobroner proscriptus est pro camper vulnerem. Item Cuncz Pobroner proscriptus est pro effusione sagvinis” – SVK, f. 67.; a hasonlóan sok bűnnel vádolt Jakust ugyanakkor csak egy levelesítésre érdemesítették – SVK, f. 68.

53 „Wentzlab carnifex de Dilnis et Paul Kegler fideiusserunt pro Arnoldo eo quod idem debet versus Romam peregrinari” – SVK, f. 10.

54 A zárandokadatok értelmezésére a későbbiekben visszatérek.

1. táblázat
**A selmebányai városkönyvbe jegyzett
 levelesítések oka**⁵⁵

Gyilkosság	104
Sebesítés, vérontás	72
Ellenszegülés (városnak)	50
Tolvajlás	21
Tettetárs	13
Hatalmaskodás	9
Sértés, gyalázkodás	8
Fogságból szabadítás	4
Egyéb	17

A selmeci városkönyvbe bejegyzett bűnesetek közt elsöprően magas az erőszakos bűncselekmények aránya (*1. táblázat*). A legtöbb vétkest, több mint száz személyt, gyilkosságért levelesítették. A kötetet végigolvasva hamar bizonyossággá válik a már a felületes átlapozás után is felsejlő gyanú, hogy tudniillik Selmeceen igencsak gyorsan került elő a fegyver ekkortájt. Vélhetőleg kevésen múltott, mikor lett egy mindennapos piaci, kocsmai sértegetésből ökölharc vagy épp késelés, s az ügyesség, erő mellett a szerencse éppúgy közrejátszott, hogy az egymásnak ugró felek közül ki úszta meg ép bőrrel a verekedést, és ki maradt végül holtan a küzdelem után. A konfliktusok ugyanis ritkán értek véget az összeszólalkozással: a gyilkosságok száma több mint tízszerese volt az erőszak-

2. táblázat
**Erőszakos bűncselekmények Selmebányán
 évtizedenkénti bontásban**

Évtized	Gyilkosság	Sebesítés, vérontás
1360-as évek	11	26
1370-es évek	54	30
1380-as évek	15	8
1390-es évek	13	6
1400-as évek	7	–
1410-es évek	3	–
1420-as évek	1	2

⁵⁵ A táblázat elkészítésénél csak azokat a bejegyzéseket vettem figyelembe, ahol legalább a levelesítés oka kiolvasható.

mentesen lezajlott sértési, gyalázkodási eseteknek, de az emberölésért járó levelesítések száma jóval meghaladta a sebesítéseket is, ráadásul a sebesítésért proscibáltak egy jelentős hányada csupán tettestársa volt valamelyik gyilkosságának. Feltűnően nagy a mennyisége a város vezetésével való szembenállás eseteinek is – az általános szövegből sajnos nem derül ki, mikor, milyen okból kerültek szembe a selmeci polgárok bírójukkal, illetve tanácsosaikkal.⁵⁶ Mint azonban felsorolt példánk közt is szerepelt, a hatósággal való konfliktus is többször torkolt fegyverrántásba.

A városkönyvbe jegyzett bűnesetek megoszlása egyenetlen (2. táblázat). Selmecbányán az 1360–1420 közti időszakban átlagosan évente 1,6 alkalommal levelesítettek gyilkosságért, vagyis szinte minden évben megöltek valakit a városban. A gyilkossági ügyek száma kiugróan magas volt az 1370-es években, ebben az évtizedben évente átlagosan több mint öt ilyen esettel számolhatunk. A számok akár el is borzaszthatják a mai olvasót, az erőszaknak köszönhető selmeci mortalitás azonban a korban egyáltalán nem számított rendkívüli nagyságúnak. Akár a hazai, akár a külföldi városok hasonló bírósági feljegyzéseibe lapozunk bele, a kép kísértetiesen hasonlít ahhoz, amelyet Selmecbányán láthattunk.

Kassa közel egykorú, 1393–1405 között vezetett városkönyvében ugyancsak találunk erőszakos bűncselekményeket, összességében nem is kisebb számban, mint Selmecbányán (3. táblázat). A 12 év alatt 7 gyilkossággal, rablással kapcsolatos bejegyzést olvashatunk, a rövid szövegek többsége már a halálessel kapcsolatos megegyezésről tudósít.⁵⁷ Az 1390-es években ugyan Selmecen több volt

56 Pl. SVK, f. 37., 39., 54., 58., 59., 60., a leggyakoribb szövegvariáció szerint a levelesített „opposit se contra iudicem et juratos cives”, illetve „opposit se contra totum consilium” – SVK, f. 54.

57 Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393–1405. Das älteste Kaschauer Stadtbuch. Bearbeitet von Ondrej R. Halaga. München, 1994. A kötet összesen 6210 bejegyzést tartalmaz. 293.: 1394. szept. 7. – „Item pro morte super Nicolaum Fullingrab Niclos Abir knecht actor.”; 2348.: 1398. máj. 24. – „Christian super Johannem fratrem Ungesalczin; debet ei dare literas super duas manus et super unum mortem.”; 2353.: 1398. nov. 22. – „Item domina Katherina est consequuta super Petrum piscatorem et super Czeykil piscatorem et super Georgium sutorem et super Gallum et super Ferencz; isti sunt fideiussores pro morte uno.”; 4805.: 1402. szept. 30. – „In crastino festi sancti Michaelis [scriptum est, quod] Jacobus et Nicolaus [de Zena] debent iuxta concordiam factam pro morte Petri de Lypolcz cum Stephano de Sordaky tollere pecuniam homagii, que reposita est ad manus fideles, sibi procurare literas expeditorias civitatis.”; 5613.: 1404. ápr. 7. – „Symon fischer est parva vice vocatus pro morte Niclos fischer.”; 5922.: 1404. dec. 29. – „Feria 2. proxima post Innocentium Mathias de Talia, Pangracius de Zantho, Petrus kistener, Clemens et una manu Endris Durst, Hannus Tewfel fideiusserint pro Petro Bolok racione spoli.”; 6082.: 1405. márc. 23. – „Nota: Petrus dictus Bolok de Talia fuerat inculpatus (vö. 5922!) de spolio et homicidio facto in Johannem dictum Foder, filium Nicolai wamos de Zebin, racione cuius homicidii idem Nicolaus wamus fecit concordiam cum dicto Petro Bolok sic, quod ipse confitebatur coram nobis sibi fuisse satisfactum racione omagii premissi homicidii et promisit dictum Petrum Bolok reddendo quetum racione prima exbirgare totum quoslibet pretacte mortis vel homicidii repetitores.”

3. táblázat

Erőszakos bűncselekmények Kassán⁵⁸

Év	Gyilkosság	Sebesítés
1394	1 ^{293.}	1 ^{291.}
1395	–	–
1396	–	–
1397	–	–
1398	2 ^{2348., 2353.}	1 ^{2376.}
1399	–	–
1400	–	–
1401	–	2 ^{3941., 4324.}
1402	1 ^{4805.}	6 ^{4555., 4596., 4619., 4622., 4718., 4826.}
1403	–	3 ^{5192., 5272., 5307.}
1404	2 ^{5613., 5922. (spolium)}	4 ^{5660., 5746., 5747., 5786.}
1405	1 ^{6082. (spol + hom.)}	3 ^{5945., 6001., 6190.}

az erőszakos haláleset, a kassai sebesítések, vérontások száma – összesen 19 eset – azonban egyensúlyba hozta a két város erőszakmértékét.⁵⁹ Némely esetben valószínűleg úgyis csak néhány centiméteren vagy másodpercen múlt, hogy az áldozat halálos vagy gyógyítható sebet kapott.

Beleolvasva egy másik egykorú városkönyvbe, a szlavóniai Zágráb 1375–1391 között vezetett bírósági kötetébe, hasonló bőséggben találunk gyilkosságot

58 A kötetbe jegyzett gyilkosságok, sebesítések száma felett az Acta iudiciaria i. m. vonatkozó bejegyzésének Halaga által adott sorszámát olvasható.

59 291.: 1394. szept. 7. – „Item pro vulnere duellari Niclos Hano Mennils servus quod intulit Sygismundo prima vice.”; 2376.: 1398. jún. 17. – „Georgius piscator super Andream parvum III marcas pro uno vulnere sanguinis.”; 3941.: 1401. jan. 29. – „Margeretha super Lenhart suam vulneracionem.”; 4324.: 1401. nov. 1. – „Thomas piscator absolutus est a Dorothea relicta Petri brewer pro uno vulnere, pro quo eum ceperat.”; 4555.: 1402. ápr. 3. – „Ladislaus Kolbas debet iurare met septimus Stephano de Peyster pro uno vulnere duellari. Item debet iurare eidem met tercius pro uno vulnere sanguinis in proximo iudicio.”; 4596.: 1402. ápr. 24. – „Paulus absolutus est a Jacobi uxore racione vulneris sanguinis.”; 4619.: 1402. máj. 12. – „Feria sexta ante festum Penthecostes Stephanus de Czibinio ostendit duo vulnera sanguinis, de quorum uno inculpavit Martinum Ungarum et Nicolaum kammer, qui debent prestare iuramentum in iudicio proximo, quibus ivit tercius, quod sint immunes.”; 4622.: 1402. máj. 12. – „In crastino festi Corporis Christi Michael sartor familiaris Petri Czurk querulabatur, quod Blasius Czezechy, Sebastiani filius, Michael similiter Czehey, Guncius parvus, servitor Petri Ysepy, et Emmericus de Roskw, iobagio Petri Ysepy in suis complicitibus in marcis octo in libertate civitatis socios suos manu hostili in civitate vulnerassent et duos equos eorum furtive et latrocinee recepissent.”; 4718.: 1402. júl. 31. – „Petir Henkil absolutus est a domina Magdalena racione vulneris sanguinis.”; 4826.: 1402. okt. 31. – „Andreas Ungarus debet iurare Johanni filio Demetrii pro uno vulnere duellari feria 3. proxima pro quo fideiussit Hennyngus saponista.”; 5192.: 1403. máj. 7. – „Petrus Dobringer fideiussit pro quodam Irmene qui debet iurare met septimus Jacobo piscatori pro

és vérontást.⁶⁰ Zágrábban ráadásul – eltérően a két felső-magyarországi várostól – viszonylag nagy számban került a hatóság elé rablási ügy is (4. táblázat). Tizenhét év alatt félszáz erőszakos cselekményt jegyeztek fel a városkönyv lapjain, s ezeknek az ügyeknek a fele halállal végződött! A zágrábi kötetben, amely általában részletesebb mind a selmecinél, mind a kassainál, nemegyszer vérfagyasztó történeteket olvashatunk. Az egyik gyilkos, Kaproncai Máté és társa például 1375 márciusában áldozatát saját házában, éjszaka úgy ölte meg, hogy baltával verte szét a fejét.⁶¹ Hogy az erőszak ilyen mértékű jelenlétére a város vezetése is súlyosnak ítélte, jelzi, hogy megfélemezése érdekében több esetben is hoztak statútumot.⁶² Eredményt azonban láthatólag semmiféle rendelet nem hozott, a bűncselekmények száma nemcsak hogy nem csökkent, hanem még nőtt is a következő években. 1387. augusztus 30-án például húsz bejegyzés került a városkönyvbe, ebből öt tartalmaz bűnesetet. Mindegyikben a perbe fogottnak kellett eskü tenni, hogy a felmerült bűncselekményt nem követte el. Kelemen huszonötöd magával annak bizonyítására esküdött, hogy nem ő gyilkolta meg János fia Istvánt. Kusa fia György arra tett esküt, hogy sem ő, sem a familiárisai nem verték meg Voschyar Gergely famulusát. Egy személynek csupán rágalmazás vádjá alól kellett magát mentenie, a két további tettes ellenben rablás vádjával került a város elé; egyikük, a Trotka nevet viselő István fia Pál ellen ráadásul még a gyűjtogató vádja is felmerült.⁶³ Csupán egyetlen nap mérlege, és a város előtt perbe fo-

---

uno vulnere duellari.”; 5272.: 1403. jún. 26. – „Schumpser inculpat Petrum pincernam de uno vulnere sanguinis.”; 5307.: 1403. júl. 23. – „Margaretha super Michel messirsmit iuramentum met tercuis pro tribus ictibus blaneis et uno vulnere sanguinis.”; 5660.: 1404. máj. 5. – „Niclos Fromknechts son inculpat Tropper pro vulnere duelli et est una vice contentus.”; 5746.: 1404. júl. 21. – „Item Martinus ircher inculpat Laurencium Zulczener de duobus vulneribus duellorum et una mutilacione.”; 5747.: 1404. júl. 21. – „Jacobus filius Johannis de Wylak absolutus est a domina Elizabeth de Nympthy racione unius vulneris duellaris, pro quo iuravit met septimus.”; 5786.: 1404. szept. 9. – „Steffan schuster debet iurare Bartholomeo pro uno vulnere.”; 5945.: 1405. jan. 13. – „Henel von Niclosdorff fideiussit pro uno vulnere.”; 6001.: 1405. febr. 14. – „Janusch pinder debet iurare Hamman purger post clausum Pasche domini pro uno vulnere duellari et uno sanguinis. Fideiussores Hannus flaschner, Czof smit, B.”; 6190.: 1405. jún. 1. – „Mertin loffeler super Nycolaum duo vulnera pro sanguine.” Figyelmet érdemel a duellumok, vagyis a párbajok viszonylag nagy száma, az ügyek illetén elintézése ugyanis elvben tilos volt a városokban.

60 Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. (= Mon. civ. Zagr.) I–XIV. Szerk. Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabiae, 1889–1932. V. köt.: ann. 1375–1391.

61 1375. márc. 2.: „Mathe de Kaproncha et Johannes mercenarii... Marcum ...noctis in silentio crudeli et diri nece cum quadam securi in suum caput iniciendo interfecissent in sua domo...” – Mon. civ. Zagr. V. 6.

62 1376. máj. 2., statutum: „...qui noctis in silentio armatis manibus post campanam seu pulsum latrunculorum divagarent...” – Mon. civ. Zagr. V. 39.; 1382, statutum: „...quod si aliquis ex civitatensibus aliquem hominem... extra murum civitatis et eius territorio... interfecerit...” – Mon. civ. Zagr. V. 159.

63 1387. aug. 30.: „Item Clemens... 25 se hominibus super eo jurabit, quod ipse Stephanum f. Johannis non interfecisset...”; „Item Georgius f. Kusa... jurabit, quod neque ipse neque sui

4. táblázat

Erőszakos bűncselekmények Zágrábban⁶⁴

Év	Gyilkosság	Rablás	Sebesítés
1375	1 (6.)	1 (21.)	
1376	1 (39.)	1 (54.)	1 (66.)
1377	3 (82.) (83.) (85.)	1 (104.)	
1378		2 (120.) (134.)	
1379			
1380			
1381			
1382	1 (181.)	1 (180.) (183.)	1 (183.)
1383	1 (201.)	1 (197.) (204.)	1 (203.) (210.)
1384	3 (215.) (219.) (223.)	1 (223.)	2 (215.) (215.)
1385	5 (228.) (237.) (237.) (241.) (243.)	2 (237.) (245.)	1 (245.)
1386	3 (252.) (255.) (257.)		3 (267.) (267.) (267.)
1387	2 (272.) (273.)	2 (270.) (275.)	
1388	2 (288.) (290.)		
1389	3 (308.) (314.) (315.)	1 (305.)	
1390			
1391			1 (337.)
É. n.	5 (350.) (350.) (350.) (351.) (363.)	2 (350.) (357.)	

gott verekedő, rágalmazó, gyilkos, rabló és gyújtogató is felbukkan – láthatólag Zágrábban sem volt akkoriban jobb a közbiztonság, mint Selmecebányán vagy Kassán.

Az összehasonlításuképpen megvizsgált magyarországi városkönyvek esetei azt bizonyítják, az erőszak nem csupán Selmecebányán, de más városokban is mindennapos, jól ismert vendégnek számított.⁶⁵ Természetesen nem volt ez más-

familiares famulos Gregorii voschyar percussissent.”; „Item Steph. Chaplich... jurabit, quod ipse Gregorium filium Angeli non vituperasset.”; „Item famulus Mikech Magdich... jurabit, quod ipse Johannem non spoliasset, sed super se in sua defensione quoddam bicellum recepisset.”; „Item Paulus f. Stephani dictus Trotka 12 se... juravit, quod ipse Anthonium nostrum jobagionem non spoliasset, neque villam nostram incendisset.” – Mon. civ. Zagr. V. 274–275.

64 A városkönyvbe jegyzett gyilkosságok, sebesítések száma felett zárójelben a Mon. civ. Zagr. vonatkozó oldalszáma.

65 Besztercebánya 1386–1399 közötti városkönyvének fennmaradt töredéke is tartalmaz erőszakos bűncselekményekről tudósító bejegyzéseket, a kötet azonban a várost 1500-ban pusztító tűzvészben olyan súlyosan megsérült, hogy statisztikai feldolgozásra nem alkalmas. A fennmaradt sérült oldalak alapján azonban az megállapítható, hogy mind szerkezete, mind a bejegyzések szövege, tárgya hasonló volt a selmeci kötetéhez. *Fejérpatak* L.: i. m. 76–101.

5. táblázat

Erőszakos bűncselekmények Krakkóban

Év	Gyilkosság	Sebesítés	Erőszak
1361	2	4	
1362	14	25	
1363	2	4	1
1364	–	–	–
1365	3	10	
1366	12	27	3
1367	13	30	
1368	13	15	
1369	8	20	1
1370	7	21	1

ként a Magyar Királyság határain túl sem. A határhoz legközelebbi, Magyarországgal szoros kapcsolatokat ápoló jelentősebb város, a lengyelországi Krakkó falai közt elkövetett bűnesetekről – a városkönyvek segítségével – hasonló képet alkothatunk. Krakkó 1362–1400 között vezetett, levelesítéseket tartalmazó kötetei számszámra tartalmazznak erőszakos bűncselekményeket (5. táblázat).⁶⁶ A levelesítettek sora egy nagyszabású hatalmaskodás elkövetőivel kezdődik, akik után szinte monoton rendben következnek a jórészt gyilkosságért, vérontásért jegyzékbe foglalt tettesek.⁶⁷ Csak a városkönyv vezetésének első tíz évében, az 1360-as években 200-at is jócskán meghaladó számban találunk erőszakos bűncselekményt, ebből közel száz végződött gyilkossággal. Krakkó lakossága 1400 körül mintegy 14 ezer fő lehetett, az eddigi példáinknál nagyobb számban elkövetett bűnesetek tehát egyszerűen a magasabb lakosságszámból adódnak.⁶⁸

Bírósági bejegyzéseket őrző városkönyvről városkönyvre haladva, körbejárhatjuk Európát, összességében elrettentő mennyiségben olvashatnánk véres bűnesetekről. A polgárok egymás közti, soha nem szűnő összecsapásainak, leszámolásainak eredményeként vélhetőleg közel annyian váltak erőszakos halál áldozatává, mint a sokkal ritkábban, de akkor annál hatékonyabban pusztító háborúk következtében. A régióknál jóval gazdagabb forrásadottságú Nyugat-Európa városaiban is hasonló volt a városi erőszak aránya-mennyisége, mint amelyet eddigi példáinknál tapasztalhattunk. Az 1330-as években az egyik kis párizsi bírósági kerületben, Saint-Martin-des-Champs-ban az ott tárgyalt ügyek-

66 Libros proscriptionum et gravaminum ab anno 1362 ad annum 1400. In: Monumenta medii aevi historica. Res gestas Poloniae illustrantia. Tomus IV. Libros antiquissimos civitatis Cracoviensis 1300–1400. Cracoviae, 1878.

67 „Item subnotati sunt proscripti... pro magna violentia, quam perpetraverunt in pretorio exemptis gladiis volentes Franczkonem advocatum occidisse...” – Libros proscriptionum i. m. 2.

68 Lásd J. Strzelczyk: Krakau címszavát. In: LexMA.

nek éves átlagban 40–91%-a volt erőszakos bűncselekmény. A 15. század elején a párizsi Temple bírósága elé került perek 80%-át ugyancsak a véres konfliktusokból fakadó ügyek tették ki. A németalföldi Arras-ban, Bruges-ben átlagosan 10 gyilkosság történt évente. Igaz, ezek Krakkónál is népesebb, több tízezres lakosságú, nyüzsgő nagyvárosok voltak, de még a hozzájuk képest jelentéktelen, 2-3 ezer lelket számláló dél-franciaországi Foix-ban is hihetetlenül magas bűnözési arányra bukkanhatunk: 1401-ben, csupán kilenc hónap alatt 43 hasonló bírósági esetet jegyeztek fel, az egyszerű hajba kapástól egészen a tömegverekedésig terjedt a skála, az előkapott fegyverek közt a mindennapos kés mellett kalapács, sőt még csákány is szerepelt.⁶⁹

A büntetés – és elkerülése

A véres összecsapásokat láthatólag nem tudta megakadályozni semmiféle büntetés. Selmecebányán, a városjog értelmében bizonyított tolvajlásért, rablásért akasztófa, tetten ért rablónak, gyilkosnak keréketörés járt.⁷⁰ Fővesztés volt a büntetése a házfeldúlónak, és annak is, aki a bíró által parancsolt békét megszegte.⁷¹ A városjog külön pontban rendelkezett az önvédelemből elkövetett gyilkosságról, de még a részegség hatására elkövetett gyilkosságról is.⁷² A sebesítésnek lefejezés, a kardrántásnak kézlevágás volt a büntetése.⁷³ Gyilkosként lakolt az is, aki a feleségét ölte meg; tolvaj módjára kötelet kapott, aki a tolvajnak menedéket adott.⁷⁴

Bizonyos esetekben – sajnos nem túl gyakran – maga a városkönyv is rögzítette, milyen büntetés járt az adott büntetért. Egy 1402-es bejegyzés szerint az egyik levelesített tettést, Hanust gyilkossági szándékért – összhangban a városjoggal – a keze levágására ítélték.⁷⁵ Két évvel később a város tanácsát hamis vádakkal illető Palczart Pétert ugyancsak csonkításra, bűnének megfelelően nyelve kitépésére ítélték.⁷⁶ Egy ugyancsak az 1402–1404 körüli években írt bejegyzés

69 *André Chédeville–Jacques Le Goff–Jacques Rossiaud: La ville en France au Moyen Age des Carolingiens à la Renaissance. Éditions du Seuil, 1998. 493., a városi lakosságszámra lásd uo. 389. További példákhoz lásd pl. L. Martines: Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200–1500. Berkeley–Los Angeles, 1972.; Histoire et criminalité de l'antiquité au XXe siècle. Nouvelles approches. Actes du colloque de Dijon–Chanove 3, 4 et 5 octobre 1991, sous la direction Benoît Garvot. Edition universitaires de Dijon, 1992, a kérdés gazdag bibliográfiájával.*

70 A városjog 19. pontja. ÁÚO III. 213.

71 A városjog 29. és 33. pontja. ÁÚO III. 216., 217.

72 A városjog 30. és 32. pontja. ÁÚO III. 215., 216.

73 A városjog 19. pontja. ÁÚO III. 213.

74 24., 25. pont. ÁÚO III. 215.

75 „Item Hanus mit der meyt proscriptus est ex parte sui hospitis videlicet Hanus... quod volebat cum in propria mensa interficere eade causa sententiatus fuit pro manu amputatione” – SVK, f. 53.

76 „Petrus Palczart proscriptus et sententiatus est quod debentur sibi ex linguam aretis per occiput (!) eade causa quod incolpavit totum consilium esse falsum...” – SVK, f. 53.

szerint Hanus Czul ellen tolvajlásért hoztak kötél által végrehajtandó halálos ítéletet.⁷⁷ Két másik tolvaj, Nykusch Topper és társa a város bírái szerint tettéért már csupán kalodát érdemelt – sajnos a szöveg nem indokolja, esetükben mi magyarázza a mérsékeltebb büntetést.⁷⁸ Néhány bekezdéssel Czul levelesítése után három olyan személy ügye következik, akiknek – mivel szembehelyezkedtek a város vezetésével – ellenszegülésért elvben fővesztés járt.⁷⁹ Ugyancsak fővesztésre ítélték Vend Miklóst, mivel a bíró ellen valamilyen bűnt, excessiót követett el.⁸⁰

A súlyos ítéleteket azonban valójában nagyon is ritkán hajtották végre. Hanus kézlevágása, Palczar Péter nyelvkitépése jogerős ítéletnek tűnik, mint ahogy feltehetőleg Hanus Czulnak is nyakába került a megítélt kötél, a többiek-nél azonban a bejegyzést készítő városi írnok is feljegyezte, hogyan kerültek, kerülhettek el a levelesítettek a nekik járó kemény büntetést. A három anoním ellenszegülőnél például azzal a feltétellel halasztották el a végrehajtást, hogy ha a bűnt újra elkövetnék, elnyerik az eredeti büntetést.⁸¹ Az eredetileg kiszabott büntetés végrehajtásának feje felett lógó Damoklész-kardjával kellett élnie a továbbiakban Jeorgius Feule-nek is, sőt nála a feltételeket annyival súlyosbították, hogy tette ismételt elkövetésekor már kegyelmet sem kaphatott.⁸²

Más városokhoz hasonlóan elterjedt gyakorlat volt Selmecbányán is, hogy a város bírái kezesek vagy közbejárók (*fideiussores, probi homini*) kérésére álltak el a büntetés végrehajtásától: így adtak például kegyelmet 1394 körül a tolvajsággért elítélt Gaspar servitornak, aki pedig kötelet érdemelt volna.⁸³ A bajban igencsak nagy jelentőségre tett szert, kinek mennyi barátja volt a városban, ki vállalta érte még a kezességet is.⁸⁴ Ez ugyanis korántsem volt veszélytelen vállalkozás – ha az elítélt nem teljesítette az előírt feltételeket, vagy valami más módon bújta ki a törvény hatálya alól, a kezesnek kellett felelni helyette a város előtt. Az 1380-as években például többeket azért proscibáltak, mert kezességet

77 „Item Hanus Czul proscriptus est pro forto (!) quod fortum scilicet in montanis et est sententiatius ad suspendium” – SVK, f. 54.

78 „Novendum quod Nykusch Topper et Panyl Drischkopil condempnati et sententiati sunt ad patibulum...” – SVK, f. 66.

79 „Nota quod XX proscriptus est ea de causa quod opposuit se contra totum consilium loquulis nephariis quare debuisset secundum inter sententiam decollari...” SVK, f. 54. – az elkövető nevét a felismerhetetlenségig kitörölték. A másik két ügy is hasonló szöveggel szerepel.

80 „Item Myclos Wendische proscriptus in causa excessionis contra judicem pro qua sententiatus est ad mortem vel ad collationem...” – SVK, f. 64.

81 „Ergo si per amplius excedit in aliquibus factis seu causis contra consilium vel juratos seu alios probus homines seu viros debet puniri pena preallegata” – SVK, f. 54.

82 „Item Jeorgius (!) Feule sententiatus est in causa quod excessit frivole contra judicem et iudicium quod utaque si unumque excessit contra quecumque quod puniri debet mediate iudicio sicut in prima causa, ac si nunquam sibi gratia esset facta” – SVK, f. 64.

83 „Item Caspar servitor Henzelmi Dobringer proscriptus est pro furtu pro quo meruit suspendisse, ad petitione proborum hominum fuit dimissus” – SVK, f. 66.

84 A kezes nem lehetett akárci. A városjog értelmében gyilkossági ügyben csak az kezeskedhetett, aki a városban legalább 30 márkányi vagyonnal rendelkezett. A városjog 30. pontja. ÁÚO III. 216.

vállaltak a gyilkosságba keveredett „hosszú” Lőrincért. Lőrinc ugyanis megszőkött az eljárás előtt, kényelmetlen helyzetben hagyva a kezeseit.⁸⁵ Hogy Lőrincel végül mi történt, nem derült ki a bejegyzésből, a kezesek azonban végül – két, közel húsz oldallal későbbi bejegyzés tanúsága szerint – szabadultak a levelesítés hatálya és következményei alól. Vélhetőleg azzal az elhatározással, hogy máskor megmondják, kiért vállalják a kezességet.⁸⁶

Egy megveszekedett kötekedő vagy késelő, egy forrófejű vagy épp hidegvérű gyilkos, vagy egy bármikor újra akcióba lépő tolvaj azonban az egyszeri kegyelem ellenére a továbbiakban is veszélyt jelentett a város békés lakosságára. A keresztényekhez méltó kegyelmet és a béke fenntartását egyszerre biztosította, ha a veszélyforrást – legalább bizonyos ideig – eltávolították a falak közül, lehetőleg a város közeléből is. Selmecbányán is rendszeresen előfordult, hogy a bűnelkövetőt száműzték a városból – hogy ez mennyire így volt, arról a városjog és a városkönyv egyaránt tanúskodik. A jog szerint annak, akit gyilkosságért száműztek, egy évre el kellett hagynia a várost, s az év letelte után is csak úgy térhetett haza, ha a lakóhelyén maradt rokonok kegyelmet kértek számára a bírótól és az esküdtektől.⁸⁷ A száműzetést illető nagyon komolyan venni, az előírt határidő letelte előtt ugyanis életveszélyes volt visszatérni. Az 1390-es években fővesztésre ítélt Mertelnek a levelesítés szerint azt a feltételt szabták, hogy amennyiben a Tisza vonalán innen találják, a halálos ítéletet végre fogják hajtani.⁸⁸ A városból száműzött polgárok számára a Tisza állandó határnak számított. Hasonló feltétellel szabadult a rá kirótt halálos ítélettől a már említett Vend Miklós, és – többek közbenjárására – inkább a kemény feltételekkel kiszabott száműzetést választotta a kaloda helyett a két tolvaj, Nykusch Topper és társa is.⁸⁹

A száműzetés sajátos formájának tekinthető a büntetéstől való mentesülésnek az a különleges módja, amely ugyan más városok gyakorlatában is előfordult, de sehol olyan nagy számban nem szerepelt, mint épp Selmecbányán – a már említett vezeklő zárandoklat. A középkori peregrinációs gyakorlat jól elkülöníthető csoportját alkotó vezeklő vagy engesztelő zárandoklatok első említései a 6–7. században keletkezett ír bűnbánati kézikönyvekben maradtak fenn. A sok évszázados gyakorlat során egymásra épülő szokásokkal szinte rituálévá nemese-

85 „...proscripti sunt pro eo quod facti sunt fideiussores pro Laurencio dicto longo qui perpetravit homicidium in Thomelino Stadler, quam Laurencium dum iudicem presentare debentur fugierunt a iudicio, nec scipios nec reum reputaverunt.” – SVK, f. 39.

86 „Item providi viri... sunt viri liberi a fideiussione facta ab eis pro longo Laurencio que homicidium perpetravit quod si nihil libero inveniantur proscripti debent deleri quia liberi sunt in hac predicta causa.” – SVK, f. 66.

87 A városjog 31. pontja, ÁÚO III. 216.

88 „Item Mertel frater Nicuschii Swarce iudicatus sententia decollationis proscriptus est. Ita quod si inter metis usque ad Tyssam alicubi reperiatur iudicandum est, sicut in principio videlicet sententia decollationis” – SVK, f. 64. A Tisza a bányakamarák közt is határvonalnak számított, valószínűleg ennek köszönhetően vált a selmeci száműzöttek számára is határfolyóvá.

89 „...ad petitiones plurimorum discretorum hominum dimissum scilicet tali condicione, quod proscripti sunt perpetue. Ita quod ubi abhinc inter fluvium Tyssam reperiuntur, debet a eandem sententiam pati sicut presens” – SVK, f. 66.

dő büntetés azt a kettős célt szolgálta, hogy a kegyhelyen tisztelt szentek közbejárjanak a bűnök túlvilági elengedésénél, ugyanakkor a bűnösök – mintegy számúzótként – elhagyják bűnük helyszínét. A középkori Magyarországon több mint 40 olyan esetről maradt fenn írásos említés, ahol a bűnelkövetőt vezeklő zarándoklatra kötelezték. Fennmaradt forrásaink tanúsága szerint az 1300 és 1503 között eltelt két évszázadnyi időben gyilkosságuk levezeklésére indultak gyilkosok Pozsonyból és Sopronból, Zágrárból és a Szepességből, Erdélyből és Besztercebányáról is, de az ismert vezeklők fele Selmecebányáról kelt útra, nevük épp az általunk vizsgált selmeci városkönyvben olvasható.⁹⁰

A húsznál is több zarándoklat az egyik különlegessége a kötetnek. Hogy a külföldi zarándoklás ismert jelenség volt a városban, bizonyítja a jogkönyv is, amelyben külön pontban rögzítették, hogy római, compostelai és jeruzsálemi zarándokútra csak a feleség beleegyezésével lehetett elindulni.⁹¹ Jeruzsálemi utazás a kötetben nem szerepel, helyette azonban rendszeresen előfordul Aachen neve. Az első ilyen tárgyú adat 1365-ös dátum alatt olvasható. A korábban már idézett, mindössze háromsoros rövid szöveg azt az információt rögzítette, hogy egy bizonyos Arnoldért, akinek Rómába kellett zarándokolnia, ketten kezeskedtek, Wentzlab bélabányai mészáros és Kegler Pál.⁹² Sajnos nem sokkal részletesebb a további bejegyzések többsége sem: 1379-ben például a meggyilkolt Pencz Miklós lelki békéjéért kellett egy római és két aacheni zarándoklatot tenni,⁹³ 1380-ban ugyancsak gyilkosságért egy aacheni és egy római, 1381-ben bizonyos Teuschelinusért egy aacheni, illetve egy másik gyilkosságért egy aacheni és két római útra jegyezték be a kötetbe a zarándoklat elvégzését garantáló kezesek nevét.⁹⁴

Az események részletesebb leírására csupán néhány esetben bukkanhatunk. Ilyen, viszonylag teljes történet kerekedik ki abból a feljegyzésből, amely 1372-ben egy Mostel nevű polgár bűnügyét rögzítette. Az ügyben tucatnál is több, név szerint felsorolt kezes vállalt garanciát arra, hogy Mostel elzarándokol Szent Jakabhoz, három utat teljesít Rómába és hármat Aachenbe, 500 halotti misét fizet, és 4 monostor confraternitását támogatja. Az első utat Mostelnek a következő nagybőjt idején kellett elvégezni. A szöveg ugyan nem tesz említést semmiféle büntényről, a halotti misék miatt azonban biztosak lehetünk abban, hogy egy Mostel által elkövetett gyilkosság volt a bűnbánati cselekménysor kiváltó oka. Akárcsak más bűnügyek esetén, a kezesek itt is komoly felelősséget vállaltak: ha

90 A vezeklő zarándoklatok külföldi gyakorlatának áttekintéséhez elsősorban lásd *Hanna Zaremska: Les bannis au Moyen Age*. Aubier, Paris, 1996, a hazai szokásokat részletesen vizsgáltam, a selmeci esetek teljes körű ismertetésével: *Csukovits Enikő: Bűn és bűnhődés. Vezeklő zarándoklatok a középkori Magyarországon. Századok 136(2002) 303–326*. A magyarországi zarándoklatok szokásokról lásd: *Csukovits Enikő: Középkori magyar zarándoklatok*. Bp. 2003. (História Könyvtár. Monográfiák 20.)

91 A városjog 3. pontja. ÁÚO III. 208.

92 „Wentzlab carnifex de Dilnis et Paul Kegler fideiusserunt pro Arnoldo eo quod idem debet versus Romam peregrinari” – SVK, f. 10.

93 „...ex parte Nycolai Pencz quem occiderunt”, „pro eodem occiso Nycolao Pencz” – SVK, f. 32.

94 „...sunt fideiussores super hereditates Nycolai Ploczel pro uno homicidio...” – SVK, f. 71., 35., 36.

Mostel nem teljesítette az első, compostelai utat, maguk a kezesek voltak kénytelenek megtenni helyette. Ha a többi zárandoklatot is elmulasztotta, a kezeség még anyagi felelősséggel is járt.⁹⁵ A kötetben két oldallal korábban, egy valószínűleg 1373-ban kelt bejegyzésben Mostel ügyéhez kísértetiesen hasonló végzést olvashatunk.⁹⁶ Péter mészáros az általa elkövetett gyilkosságért ugyancsak Európa három legjelentősebb kegyhelyére, Compostelába, Rómába és Aachenbe tartozott egy-egy úttal. A bejegyzés szerint az első utat feltétlenül neki kellett elvégeznie, a másik két út teljesítéséről már a kezesek is gondoskodhattak. Akárcsak egy évvel korábban Mostel, a gyilkos Péter mészáros is a zárandoklatokon felül ötszáz misét fizetett, valamint négy kolostorban testvérületet. Ez utóbbi kitétel feltehetőleg mindkét bűnös esetében azt jelentette, hogy be kellett lépniük négy kolostor imaközösségébe vagy társulatába.⁹⁷ 1395–1396-ban ismét egy hosszabb tudósítás került a városkönyvbe: Stephel Meyr és társai összesen két római és két aacheni útra vállaltak kezeséget – a négy peregrinációt Henzel Scheytelnek kellett teljesíteni, mégpedig a megölt Hanus Weyroth lelkéért. A feltételek megállapításakor nem feledkeztek meg a *homagium* összegéről sem. Weyroth özvegyének 18 aranyforintnyi vérdíj járt – ebből hatot húsvétkor, a többit Szent Jakab apostol napján, vagyis július 25-én kellett kifizetni. Az asszonynak járó összeg kielégítéséről a zárandoklatokhoz hasonlóan kezesek gondoskodtak.⁹⁸

Érdekes, hogy még a gyilkosságért járó büntetés elkerülése érdekében kiszabott vezeklő zárandoklat alól is lehetett felmentést kapni. 1398-ban például két személy is részesült ilyen kegyelemben: a közeli Bátról származó Lipótot Selmec hatósága mentesítette minden olyan zárandoklat teljesítése, minden miserendelés és pénzfizetés kötelezettsége alól, amellyel egy pék megölése miatt tartozott.⁹⁹ A másik tettes, Kolurlus, aki megölte Nykussch Kegler famulusát,

95 „...fideiusserunt ...pro peregrinatione versus Sanctum Jacobum et pro tribus in Romam et tribus peregrinationibus in Aquis Granum et pro quingentis missis defunctorum et in quatuor monasteriis confraternitatem. Primam peregrinationem ipse met Mostel debet perficere in quadragesima proxime instanti, quod si per eum non fieret, tunc supra dicti fideiussores debent ipsi met hoc suplere insuper cetere peregrinationes, si qua negligetur tunc semper primaria esset in perditione in super omnia bona et hereditates supra dictorum fideiussorum sunt et stant in pignore quousque hec omnia prelibata perficiantur” – SVK, f. 72.

96 „Petrus carnifex receptus est ad gratias pro excessibus que fecit in uno homicidio. Item primo debet facere unum iter versus Sanctum Jacobum cum suo proprio corpore. Item versus Romam in itinero sunt fideiussores... Item versus Achis Granum fideiussores sunt...” – SVK, f. 70.

97 A „fraternitatem in quatuor claustrum” kitétel értelmezéséhez lásd *Szovák Kornél*: Meritorum apud Dominicum fructus cumulatorum. (Megjegyzések a 14. századi főúri vallásossághoz.) In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk.: Tusor Péter. Bp. 1998. 79–87.

98 „...itinerationes quatuor predictas facere debet Henzel Scheytel pro anima interempti dicti Hanus Weyroth. Item discreti viri Haynczman Salczer... sunt fideiussores pro xviii fl. auri quorum sex dare debet ad festum pasche et reliquos ad festum sancti Jacobi apostoli honeste domine relicte Weyrothm” – SVK, f. 50.

99 „Item Leupoldus de Foro Dominarum liber est et absolutus ab omnibus itinerationibus et missis et pecunis et ex sibi per concordiam in posita ratione homicidii quod perpetravit in Foro Dominarum in uno pistore...” – SVK, f. 51.

előírt római zarándokútja alól kapott mentesítést.¹⁰⁰ Több esetben ellenben olyanra ragaszkodtak az előírt peregrináció elvégzéséhez, hogy azt – ha a tettesen valamiért nem lehetett – a kezeseken is számon kérték. A kötet utolsó bejegyzésében például olyan, 1375-ben írásba foglalt esetre bukkanhatunk, amely egy kezeségi per legfontosabb adatait foglalja magában. Két besztecebányai és egy zólyomi polgár vállalt egykor jótállást a gyilkos Wolczlob és fiai három római és egy aacheni zarándoklatáért. Mivel a tettesek nem akarták teljesíteni kötelezettségüket, ezért a zarándoklatukra kezeséget vállaló személyeknek – akik emiatt anyagi kárt szenvedtek, esetleg a költséges utazást maguk hajtották végre –, a bíróság megengedte, hogy Wolczlob és gyermekei javait lefoglalhassák.¹⁰¹ Hogy a kezesek által elvégzett zarándoklat valóban nem fikció, bizonyítja egy másik, 1390-es adatunk. A városkönyvi tétel ugyanis ezúttal arról ad számot, hogy egy kezes, Cuczman Smolder teljesítette a római és aacheni peregrinációt, ezáltal mind ő, mind a többi kezes felszabadult kötelezettsége alól.¹⁰² Úgy tűnik, a kezeség zarándoklat esetében is nagy adag kockázattal járt.

*

Aki Selmecebányán kegyelmet kapott, illetve bűnétől másként – megegyezéssel, külföldi zarándoklattal – szabadult, a városkönyv lapjain is visszanyerte tisztességét. Ennek jeleként a korábban a kötetbe került beírást törölték, vagyis áthúzták. A gyilkosságért levelesített Thomel esetében például, aki mind a bírácnak, mind a sértettnek eleget tett, így az ügy következményei alól szabadult, csak néhány átlós vonallal húzták át a szöveget, ellenben a szövegben jelezték, hogy a proscriptiót is törölni kell.¹⁰³ Hasonlóképpen döntött a város a szintén halálért levelesített Gershaynczman aranyműves ügyében is.¹⁰⁴ A kitörlés gyakran olyan jól sikerült, hogy a tettes nevét valóban a felismerhetetlenségig áthúzták, befir-

100 „Item Kolurlus son Jacob est liber et absolutus ab itineratione romane quod sibi fuit in posita in causa homicidii perpetrati in famulo Nykusch Kegler” – uo.

101 „Henzel Seldner und der Peter Woltwyrch aus dem Neynzol und Mensch Hoczker aus dem Altenzol seyn pyrg woren gegen dem Wolczlob und gegen seyn kinder fyr drey romvort und fyr ayn ach vort, ...ab sy der nicht laysten welden, ...so schol er yn yr gut greiffen und schol sy selber der myt lezen” – SVK, f. 79.

102 „Cuczman Smolder fuit fideiussor ...pro una itinere versus Romam et versus Achis Granum et illa duo itinera ipse Cuczman Smolder expedivit per omnia et perfecit quod ipse et omnes fideiussores sunt absoluti” – SVK, f. 47.

103 „Novendum quod Thomel ...satisfecit singulis iudice et juratis et lesis pro homicidio perpetrato in filio Maczeranwer. Ideo ipsi iudex et jurati sententiaverunt eundem Thomelinum in eodem causa liberum et absolutum, quod si in hoc libero inveniatur, proscriptus esse in hac causa est cancellatum et debet cancellari” – SVK, f. 66.; a besztecebányai városkönyvben viszont a bűnelkövetésért törölték a polgárokat a városkönyvből: „...zeo deletus est de libro civitatis propter homicidium quod perpetravit in laboratorem Gottzel Woltwurch...” – *Fejérpataky L.*: i. m. 98.; „...Czschunk et Streubil sunt deleti de libro civitatis pro omnibus excessis eorum.” – uo. 99.

104 „Novendum quod Gershaynczman aurifaber satisfecit omnibus pro proscriptione sua in mortuo et sententiatus et dimissus est liber et si alicubi inveniatur, in libro debet cancellari...” – SVK, f. 65.

kálták. Hogy a szomszédok hogyan fogadták a tiszántúli száműzetésből, vagy a távoli, akár Composteláig vezető zarándokltról hazatérő megtért bűnöst, ma már aligha tudjuk rekonstruálni – az viszont biztos, a város hatósága a bejegyzés törlésével mintegy tiszta lapot nyitott számára.¹⁰⁵ Talán nem is lenne jö-günk arra, hogy több mint 600 év elteltével kibetűzzük az áthúzott neveket, s – mint egy utólagos levelesítő jegyzéket – újra nyilvánosságra hozzuk a rég elpor-ladt selmeci bűnösök nevét és elkövetett, de sokszorosan megbánt, levezekelt tetteiket.

ENIKŐ CSUKOVITS

CRIME AND PUNISHMENT IN THE PRACTICE OF THE MEDIEVAL TOWNS

The Criminal Cases of the Town-book of Selmecebánya
in the Fourteenth-fifteenth Centuries

The violent acts represent a very high number of criminal cases put into the town-book of Selmecebánya, most criminals, more than one hundred persons were accused of murder. There is a very high proportion of cases when the defendant resisted to the town leadership. Between 1360 and 1420 at Selmecebánya as an average 1,6 murders were committed each year. However, the mortality in Selmecebánya caused by murders was not exceptionally high in the Middle Ages, if we compare these cases with those of Kassa, Zágráb or Western European towns.

The town-book of Selmecebánya gave the punishments for each crime, however, these very severe punishment were carried out only rarely. More often, the criminals were exiled from Selmecebánya and a special type of punishment was the expiatory pilgrimage. The half of the forty pilgrims in medieval Hungary who had to accomplish an expiatory pilgrimage came from Selmecebánya.

105 Két soproni példa arra, hogy a város hatósága, amennyiben megbocsátott, valóban tiszta lapot nyitott az egykori vétkesnek: 1367-ben az egyik leggazdagabb soproni család, a Gaissel família legifjabb sarja, Henrik negyedmagával megrohanta Büki János házát, megölte a tulajdonost, majd a büntetés elől osztrák földre szökött. Évekkel később azzal a feltétellel térhetett haza városába, hogy vagyonát a gyilkosság levezekléséül egyházi célokra fordítja – amennyiben valóban ő volt a város ferences templomának egyik legjelentősebb, donátorszobron is ábrázolt támogatója, a továbbiakban megbecsült polgárként élt szülővárosában. *Házi Jenő*: A soproni ferences templom jötevéje. Soproni Szemle 15(1961) 308–316. Az 1437-ben házasságtörésért halálra ítélt, de kegyelemből csak négyévi száműzetést kapott Eilinsgrab Egyedet hazatérte után többször is megválasztották a város bírójává. *Házi J.*: Sopron középkori egyháztörténete i. m. 315. Késő középkori, 15–16. századi példák azonban azt mutatják, sok bűnösnek nem volt elég sem a város hatóságától kapott kegyelem, sem az otthon kiszabott és teljesített penitencia. A Sacra Poenitenciaria Apostolica, a lelki ügyek legfelsőbb római hivatalának fennmaradt kérvénykönyvei szerint Magyarországról is több ezren folyamodtak pápai kegyelemért, köztük természetesen jelentős hányadban olyanok, akik megszegték az alapvető egyházi parancsokat, pl. embert öltek, házasságot törtek. *Erdélyi Gabriella*: A Sacra Poenitenciaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században. I. közlemény. Levéltári Közlemények 74(2003) 33–57. A Poenitenciaria kérvénykönyveiben olvasható bejegyzések, amelyek épp a mindennapi részletek ismertetésével gazdagabbak a hazai forrásoknál, számos ponton nyújthatnak új ismereteket a bűn fogalmának középkori értelmezéséhez is.